

Yazar/Author

Başak ÖNER GÜNDÜZ*

Makale Adı/Article Name

**Feminist Edebiyat İncelemesi İçin İki Kavram Önerisi:
Proje Kadın & Öz Kadın****

*Two Conceptual Proposals For A Feminist Literature Review:
Project Woman & Self Woman*

ÖZ

Tarihin ilk yazılı kaynaklarından itibaren kadınlar, aile içindeki rollerinde ve erkekler ile ilişkilerinde nasıl davranmaları gerektiği yönünde sürekli tanımlanma maruziyeti yaşamıştır. Günlük alışkanlıklardan yaşamın her detayına kadar sinen eril kodlar, cinsiyeti yeniden kodlar ve ortaya toplumsal cinsiyetli kadınlar ve erkekler çıkar. Bu çalışma feminist edebiyat incelemelerine iki yeni kavram önerisinde bulunur: proje kadın ve öz kadın. Söz konusu kavramlar hem toplumsal cinsiyet eşitsizliği verilerinin hem de Jung'un arketip kavramının ele alınması sonucu ortaya çıkmıştır. Feminist bir yöntemle girilen çalışmada amaç, proje kadın ve öz kadın kavramları vasıtasıyla feminist dikkati arttırmaktır. Proje kadın ve öz kadın kavramlarına, toplumsal cinsiyet meselesini irdeleyen edebi metin örneklerinden ulaşılabilir. Eril tanımlamaları ve dolayısıyla sınırları kabul edip bu çerçevede bir hayat yaşamak proje kadını imlerken; eril tanımlamaları irdeleyip sorgulamalar yapmak ve toplumsal kabullerin dışına çıkmaktan çekinmemek ise öz kadını imler. Proje kadın ve öz kadın, bir sayı doğrusunun eksi sonsuz ucu ile artı sonsuz ucunu gösteren bir sayı doğrusu metaforu ile aydınlatılabilir. Eksi sonsuz uçta yer alan proje kadınlığa doğru yol almak son derece kolayken; artı sonsuz uçta yer alan öz kadınlığa doğru hareket kabiliyeti bizatihi toplum tarafından zayıflatılır.

Anahtar Kelimeler: Proje kadın, öz kadın, feminist yöntem, arketip.

ABSTRACT

Since the earliest written sources in history, women have been defined over and over again: What should a woman's role be in the family and how should women behave in their relationships with men? Equipped with masculine codes, perceptions of gender reveal gendered women and gendered men. This study proposes two new concepts for feminist literary studies: the project woman and the self-woman. These concepts emerged from a consideration of gender inequality data and the Jungian concept of the archetype. The purpose of this study, using a feminist method, is to raise feminist awareness through the concepts of the project woman and the self-woman. The concepts of the project woman and the self-woman can be derived from the examples of literary texts that deal with the issue of gender. While accepting male definitions and thus boundaries and living within that framework characterise the project woman, exploring and questioning male definitions and being willing to go beyond societal acceptance represent the self-woman. Project woman and self-woman can be illuminated by the metaphor of a number line showing the negative infinity end and the positive infinity end. The project woman is at the negative infinity end of the number line and it is quite easy to move in that direction. The self-woman, on the other hand, is at the plus infinity end of the number line, and her ability to move in that direction is weakened by society.

Keywords: Project woman, self woman, feminist method, archetype.

* Dr., T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, basakoner@windowslive.com ORCID: 0000-0003-3053-0566

** Bu makale Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı tarafından kabul edilen "Psikanalitik ve Feminist Bağlamda Edebi İnceleme: Kadın Varlığının Edebi Metinlere (Türk- Kanada- Alman) 'Proje Kadın' ve 'Öz Kadın' Olarak Yansıması" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

Extended Abstract

Written records from the earliest periods of history show that the definition of women has been a concern of societies and states since the dawn of history. Written records state that women are or should always be self-sacrificing, docile, unopposed, and reserved. These qualities represent the ideal woman to society. However, the fact that it is an ideal does not mean that it is real, nor does it mean that it benefits women. Ideality under these conditions only aims to maintain a patriarchal order.

First and foremost, this study suggests that all attempts to identify women should be viewed with suspicion. Identifying is an act of construction. By naming or describing something, you reveal the function you expect it to perform. The function you expect it to perform reveals your intention. By defining it, you also define its boundaries. This is the intention behind any attempt to define women: To assign a function to women and to set limits to them.

The economic, sociological, psychological, etc. changes that society has undergone are reflected in literary texts and form the characteristic of literary epochs. In line with this assumption, it can be said that literature reflects the prevailing elements of the social paradigm through texts. However, it is important to realize that literature also has a continuation function through its reflection function. Literature reflects, but in reflecting, it breaks its neutral stance. For while literature reflects, it also perpetuates it. From a feminist perspective, then, literature is not neutral in its function of perpetuating gender roles; it is also a perpetrator.

This study proposes two concepts to feminist literary studies: the project woman and the self woman. First of all, it should be noted that these two concepts are contradictory to each other. Both concepts arise from the question of why women have been defined verbally and in writing throughout history. In addition, both concepts are related to the issue of gender equality or inequality. However, it is not just the issue of gender that shapes these two concepts. The collective unconscious concept of Carl Gustav Jung, the founder of analytical psychology, also contributes to the emergence of these two concepts. Jung points to archetypes as the content of the collective unconscious. It would not be wrong to say that there are countless archetypes in response to the countless life possibilities of the world. However, according to Jung, the archetypes that are important in the formation of personality are: anima/animus, persona, shadow and self. The anima and animus archetypes describe the male and female aspect of man and woman in the psychic plane. For a healthy relationship between men and women, both genders must nurture these archetypes in a balanced way. A man who extinguishes his anima cannot be expected to understand a woman. The persona archetype refers to a mask. The individual can develop a persona for all his social roles. It is not unhealthy to acquire one or more personas; even necessary. However, it is necessary to have a balanced relationship with the persona archetype. The shadow archetype is the dark side of personality. Society describes many behaviors that it deems incompatible for the maintenance of the modern order as shadows. However, the shadow is not an archetype that should be avoided as much as one might think. As with other archetypes, if a person can establish a balanced relationship with the shadow archetype, they can see its healthy effects in their life. The self archetype is at the center of the collective unconscious. The self archetype determines the material that emerges into consciousness.

The concepts of project woman and self woman rise from both feminist and psychoanalytic backgrounds. It is based on the issue of gender on the feminist side, on the collective unconscious by psychoanalysis. Project woman and self woman concepts can be illuminated visually with the help of a metaphor. A number line can be thought of as the plus infinity end represents the self woman, and the minus infinity end of the number line represents the project woman. In a society dominated by masculine intentions, women step unhindered towards the project woman side of the number line. In such societies, the movement mechanism towards the self woman direction of the number line weakens. Because the society illuminates the ways in which the masculine project can be realized and provides conveniences related to those ways. Therefore, it can be said that while the ways of being a woman in the project are quite clear; the ways of being a self woman are as clogged as possible. In addition, the swelling of the man's persona and his disconnection from the anima is a situation that nourishes being a project woman. Contrary to this, nurturing the shadow

side of women paves the way for being a self woman. Because in patriarchal societies, anything that opens up the possibility of women's independent and free life is described as a shadow direction.

As a result, the project woman and the self woman are two concepts that have been proposed for literary text studies in which the feminist method will be used. Project woman marks a defined and limited woman. The project woman is not the subject of love; but lives to be the object of being loved. The project woman cannot show the ability to say no. However, being a project woman is easier than being a self woman. While society makes it easier to be a part of a project; punishes any attempt to spoil his project. The self woman is socially isolated. Despite this, the self woman finds inner happiness and lives a dignified life. In literary texts, the details of being a project woman or a self woman can be associated with both the issue of gender and the issue of the collective unconscious in this way.

Giriş

Feminizm, kadınların var oluş şekillerinin tarihe eksik ya da yanlış aksettirildiğine dair bir fark ediş ile başlayarak alışlagelmiş düşünme biçiminin dışına çıkmaktır. Merry E. Wiesner – Hanks edebiyatın, dinin ve bilimin geçmiş ile ilgili anlatılarda kadını açıkta bırakan bir öyküyü tutturduğunu dile getirir (bkz. Wiesner – Hanks, 2020: 1). Tarihin eril bir zihniyetçe ataeril sistemi devam ettirmek üzere bir düzenlemeye tabi tutulduğunu anlamak, düşünceyi feminist bir yöntemle yeniden kurmanın ilk adımıdır. Feminist adımlar atıldıkça cinsiyetin, toplumsal kodlarla donandığı fark edilir. Biyolojik farklılaşma üst belirlenerek bu farklılaşmaya bir gramer uygulanır; kadından ve erkekten toplumun beklentilerine göre şekil alması beklenir (bkz. Mathieu, 2015: 76). Toplum, toplumsal cinsiyeti bu yöntemle yaratır. Böylelikle feminizmle birlikte başından beri nötr bir insan kavramının olmadığı, toplumsal cinsiyete sahip kadınlar ve erkeklerin olduğu ayırđına varılır (bkz. Berktaş, 2018: 11). Dolayısıyla doğal yollardan sahip olunduğu düşünölen kadın ve erkek kimliklerine kuşkuyla bakıp sorular yöneltmek ve bu sorgulamalardan yeni kavramlar üretmek olağandır.

Bu çalışma toplumsal cinsiyetin hem bir amacı hem de sonucu olarak bir kadın tipinin ortaya çıktığını öne sürmektedir: proje kadın. Proje kadın, toplumsal cinsiyetlendirme güdüsü ile hareket ettirilen kadının kendi benliğinden uzaklaşarak eril zihniyet tarafından dönüştüröldüğu kişidir. Çalışmada proje kadının tam karşısına konumlandırılarak önerilen diğer kavram ise öz kadındır. Öz kadın, karar ve hareket mekanizmasını toplumsal cinsiyetlendirme odağında oluşturmayan ve dolayısıyla kendi benliği ile çatışma yaşamak durumunda bırakılmayan kadındır. Ancak şunu da belirtmek gerekir: Proje kadın ve öz kadın kavramlarının ortaya çıkışı sadece toplumsal cinsiyet eşitsizliği verilerine dayanmaz; aynı zamanda Carl Gustav Jung'un kolektif bilinçdışının bir içeriği olarak gördüğu arketip kavramı ile de ilişkilidir. Sayısız yaşam olanakları kadar arketipin kolektif bilinçdışına konuşlandığı düşünölecek olursa, burada proje kadın ve öz kadın kavramları ile ilişkilendirilecek arketipleri daraltmak gerekir. Jung'un kişiliğın oluşmasında ayrıca önem atfettiği 'anima/animus', 'persona', 'gölge' ve 'ben' arketiplerinden proje kadın ve öz kadın kavramlarını aydınlatmada faydalanılacaktır.

Proje kadın ve öz kadın kavramları hem toplumsal cinsiyet eşitsizliğine hem de tarihin en karanlık anlarından itibaren eril kodlarla donatılarak oluşturulan ve kolektif bilinçdışına malzeme olan arketiplere dayanarak oluşur. Jung arketiplerin her birinde insanın psikolojisinin, yazgısının, sayısız kere tekrarlanan keyiflerin ve hüznlerin yattığını söyler (bkz. Jung, 2020: 109). Kişiliğın oluşmasında öne çıkan arketiplerden 'anima', erkeğın psişik düzlemdeki kadın yönü; 'animus' ise kadının psişik düzlemdeki erkek yönünü tanımlar. Erkek ve kadın ilişkilerinin kaliteli bir seyirde olması, bilinçdışında bu iki arketipin nasıl beslendiği ile yakından ilişkilidir. 'Persona' ise bireyin çeşitli roller ve toplumsal beklentiler gereği oluşturduğu yapay kimlik ya da tavidir. Sağlıklı kişilik gelişiminde personanın varlığı önemlidir; ancak dıştan gelen taleplerin yoğunluğu

işsel sesi bastırırsa benlik ile mesafe açılacağından persona ile nasıl bir ilişki kurulduğuna dikkat etmek gerekir. ‘Gölge’ arketipi ise insanın karanlık yönü olarak anlatılır. Her şeyin bir uyum içerisinde akmasını bekleyen modern dünya düzeninde, gölge arketipinin bastırılması beklenir; çünkü gölge, karşı ses yükselterek bir uyumsuzluk yaratır. Fakat gölgenin her zaman tehlike barındırdığı düşünülmemelidir. Olağan devam eden yaşamda daha önce cesaret edilmeyen şeylere gölge sayesinde kalkışılarak yazgı değiştirilebilir. Dolayısıyla anima, animus ve personada olduğu gibi gölgede de psikik düzlemde nasıl beslendiği ve ne derece baskılandığı sorusu önemlidir. ‘Ben’ arketipi ise kolektif bilinçdışının merkezinde yer alır. Bilince çıkan malzemeyi belirleyen ben arketipidir. Bireyin yaptıkları ile hissettikleri arasında bir çatışmanın olmaması, beni ile kurduğu doğru ilişkiden kaynaklanır. Ben geliştikçe, kolektif amaçlar uğruna kişilikten uzaklaşma tehlikesine düşülmez (bkz. Geçtan, 2017: 166 – 171).

Toplumsal cinsiyet algısı, ataerkil düzeni devam ettirecek en güçlü kodlarını kültürel dayatmalardan oluşturur. Ancak bu kültürel dayatmaların salt günümüz koşullarında oluşmadığı ve kaynaklarını tarihin başlangıç aşamalarından alarak arketip tekrarı ile yayıldığı aşikardır. Bu sebeple kadınlıkla ilgili projeci niyetlerin olup olmadığını kavramak için alışlagelmiş her davranışı sorgulamak, kültürel kodları irdelemek ve her taşın altına bakmak gerekir. Clarissa Pinkola Estes bu konuda kültürü işaret eder: “Yasaklamalarına uymak için sizden ruhunuza zarar vermenizi talep eden bir kültür, gerçekte çok hasta bir kültürdür” (Estes, 2020: 199). Estes’in tespiti doğrultusunda denilebilir ki kültür, tek bir bireyi dahi incitmeyi öneriyorsa öyleyse o kültür yeterince yüce değildir. Toplumsal cinsiyet algısınca davranmak, çoğu zaman sessiz bir uyumluluk içerisinde olmaktır. Zihne en sessiz ve sorunsuz yerleşen kodlar, toplumsal cinsiyet algısı ile ilgili kodlardır. Çünkü toplumun bireye şart koştuğu ilk uyumluluk, toplumsal cinsiyet algısınca davranmasıdır. Oysaki eşitsizlik zemininden yükselen bu algının bireyin potansiyeline vurduğu darbe göz önünde bulundurulmamaktadır. Chimamanda Ngozi Adichie “Toplumsal cinsiyet beklentilerinin yükünü taşımasak ne kadar mutlu, gerçek benliklerimize ne kadar sadık olurduk, hayal edin” (Adichie, 2021: 117) der. İşte bu çalışma, birbirine iki uç kavram olarak feminist araştırmalara proje kadın ve öz kadın kavramlarını önererek kadına nasıl olması gerektiğini dikte eden projeci bakışı proje kadın kavramı üzerinden eleştirmeye ve kadının gerçek benliğine sadakatini yansıtan öz kadın kavramını açıklamaya çalışacaktır.

1. Proje Kadın

Ataerkil tarih boyunca kadınlık, bir tanımlama serüveni geçirmiştir. Kadın nedir, nasıl davranmalıdır; hangi koşullar ortaya ‘iyi’ bir kadını çıkarır ve hangi koşullar onu lanetlemeye yeter gibi sorular, ilk yazılı kaynaklardan itibaren eril bir dert halinde cevaplanmıştır. Kadın, resmi olarak yazılı en eski kaynaklardan başlayarak aile içerisinde eş ya da anne rolü ile nasıl davranması gerektiğini salık veren uyarılara maruz kalmıştır. Bu kaynakların salt mitik anlatı ve hikayelerden ibaret kalmayıp Mezopotamya, Mısır ve Çin uygarlıklarının yazılı eserlerini oluşturduğunu belirten Wiesner – Hanks, Çin’in ilk kadın tarihçisi olarak bilinen Ban Zhao’nun ‘Kadınlara Talimatlar’ kitabından şöyle bir alıntı yapar:

“Kadınlar mütevazı biçimde diğerlerine boyun eğsinler; onlara saygı gösterebilirler; kendilerinden önce diğerlerine öncelik versinler, kendilerini sona koysunlar. Kadın iyi bir şey yaparsa bundan bahsetmesin; kötü bir şey yaparsa bunu inkâr etmesin. Gözden düştüğünde buna katlansın, başkaları ona kötü söz söylediğinde veya kötülük yaptığında bile tahammül etsin” (akt. Wiesner – Hanks, 2020: 292).

M.Ö 50 – M.S 115 yılları arasında yaşam sürdüğü düşünülen tarihçi Ban Zhao, kitabıyla kadınları talimatlandırır. Kitaba göre kadınlar, bahsetmeme koşuluyla iyi bir şey yapmalı iken ilan etmek

kaydıyla kötü bir şey yapmış olabilir. Eril protokolü rahatsız etmeyecek şekilde varlık bulması gereken kadın, kötülük gördüğünde bunun dışıl yaşamın olağan ihtimalleri arasında olduğunu kabul etmelidir. Günümüz algısıyla absürt sayılabilecek bu cümlelere, 18. yüzyıla kadar kadınların yetiştirilmesinde riayet edildiği bilinir. Wiesner – Hanks, kadınlık tanımlamaları yapan ya da kadın- erkek arasındaki ilişkilerin nasıl olması gerektiğini anlatan bu tarz kaynaklarla ilgili bir uyarıda bulunur:

“Özellikle toplumsal cinsiyet konusunda kural koyan kaynakların yanlış yorumlanması çok kolaydır. Çünkü böylesi kaynaklarda yazarlar genellikle ‘kadınlar...dır’, ‘evlilik...dır’, ‘babalar...’dir diye başlayan cümlecikler kullanarak, ideali tarif ettiklerinin farkına varmaksızın, nesnel gerçeklikten söz ettiklerini düşünmüş olabilirler” (Wiesner – Hanks, 2020: 139).

Tanımlama eylemi, bir niyet barındırır. Tanımlama ihtiyacı ayırma, karıştırılmama amacından doğar. Tanımlanma ile bir kavram diğerinden yapay sınırlar oluşturularak uzaklaştırılır. Kadınlık, tarih boyunca tanımlanma girişimleri ile bir inşa süreci geçirmiştir. Osmanlı’nın ilk kadın dergisi Hanımlara Mahsus Gazete’de ‘Kadınlarda Vazife’ yazısı ile divan şairi Hamiyet Zehra’nın görüşlerini Ebru Aykut şöyle aktarır:

“Müslüman bir kadına, onu meslek hayatına hazırlayacak bir tahsilden ziyade kocasını hoşnut etmek, evlatlarının refahını sağlamak ve evini iyi idare etmek için her şeyden evvel ‘kadınlık ilmi’nin gerekli olduğunu düşünüyor; bu vazifeleri ihmal edip vaktini sokaklarda gezmekle harcayan ve alafrangalığa meyleden kadınları ise eleştiriyordu” (Aykut, 2020: 61).

Yukarıdaki ifade kadına özne olma güvencesi verecek bir meslek hayatı için gerekli olan eğitimin, sözde ‘kadınlık ilmi’ ile çakıştığını anlatır. Kadına dışarıdaki hayata adım atmaması ve meyletmemesi tavsiye edilir. Kadını kamusal alanın dışında konumlayan başka bir alıntıyı ise Fatmagül Berktaş, Osmanlı devlet görevlisi ve yazar Mehmet Emin Bey’in sözleri aracılığıyla yapar:

“...kadın, ne kadar diğer ‘mevcut’lar için fedakâr olur, ne dereceye kadar bir erkeğin hayatta muvaffakiyetini temin eyleyecek ihtiras ve kuvveti verebilir ve çocuğu için bir muhabbet ocağı haline gelebilirse o kadar mesut, cemiyetin kuvvet ve ahengi de o nispette ziyade olur” (akt. Berktaş, 2020: 565).

Mehmet Emin Bey’in sözleri, toplumun refah ve mutluluğunu kadının fedakarlığı ve adanmışlığına bağlar. Sadece yuva değil, toplum da dışı kuşa emanettir. Kadını bu kutsal emanetten kurtaracak olan feminist uyanış iken eril tanımlamalardan feminizm de nasibini alır. Yayın dili Osmanlıca olan Türk Kadını dergisinde Necmettin Sadık, ‘Bizde Feminizm’ başlıklı yazısı ile feminizmi şu sözlerle yeniden düzenlemeye girişir:

“Hakiki feminizm hiçbir zaman kadınlığın şu iki hakikati ve mukaddes gayesini unutmamıştır: Aile ve ahlak. [...] Ailede, hayatta kadının erkekle müsavata (eşitliğe) doğru gitmesi, kadınların faal hayata karışmaları hep ailenin lehine olmalıdır. [...] Hiçbir vazife kadınların ailedeki vazifelerinden daha mühim ve daha tabii olamaz” (akt. Aykut, 2020: 64).

Tarihte yüzyıllar öncesine dahi gitmeden karşılaşılan bu gibi sözler, kadınlığı ve kadınlara yönelik bütün uyanış ihtimallerini mütemadiyen tanımlayarak eril niyetlerle çeşitli şekillere sokar. Toplumsal cinsiyetlendirmenin odağında yapılan bu inşada, kadın ancak toplumsal şartlar doğrultusunda ‘hakiki’dir, vardır. Diğer taraftan feminizm bir şekilde uyanış olarak görülebilir; ancak ‘bizdeki’, ‘oradaki’ gibi ayrımlarla toplumsal şartnameler eril ihtiyaca göre feminizmler yaratır. Feminizm gerçekte koşullu eşitliği talep etmezken Necmettin Sadık’ın ifadesine göre ‘bizdeki’ feminizm, aileyi ve ahlaki düstur edinerek çeşitli koşullar altında eşitliği savunur. Cumhuriyetin ilk yıllarında da anti feminist söylemin dolaşımında olduğunu Senem Timuroğlu’nun şu sözlerinden çıkarmak mümkündür:

“Vazifelerini yerine getirmemiş, evde kalmamış kadınlar, erkeklerin gözünde ‘yabancı’, ‘korkulacak’ kadınlar olur. Evden çıkmış, yaşamı tanımış, kendi kararlarını almış, seçimlerini yapmış, söz sahibi birer yetişkin, birer birey olmuş kadınlar ya kötülenmiş, itibarsızlaştırılmış, ya evcilleştirilmiş veya gelecek kuşak kadınlara ilham olmamaları, rol model teşkil edememeleri için yok edilmiştir” (Timuroğlu, 2019: 69).

Dönemin hâkim paradigması, kadını ‘ev’den uzaklaşma durumuna göre iyi ya da kötü gösterir. Ev diye tanımlanarak aile bireylerinin bütün sorumluluğuna ve gündelik işlere işaret edilen mekân, eril kontrol merkezi işlevindedir. Bu merkezden çıkıp dışarıdaki hayatı tanımış, kendi kararlarını oluşturmuş, toplumsal yaşamda söz söyleyecek güce ulaşmış kadınlar, örnek alınmaması için karalanmış, müşkül durumda bırakılmıştır. Kadınlarla ilgili yapılan kara propaganda, edebi eserlerin satır aralarına da sızdırılmıştır. 1957 yılında yayımlanan ‘Kırılan Ümitler’ romanında Muazzez Tahsin Berkand, evlenilecek kadının özelliklerini anlatarak ideal kadını çizer. Didem Ardalı- Büyükcarman romanı yorumlayarak ideal kadının anti-feminist hatları olduğunu şu sözleri ile ortaya koyar:

“Bu kadın modern Cumhuriyet’in hayal ettiği kadındır. Eğitilmiş ama soru sormayan, talep etmeyen, çağdaş, güzel giyinen, zevkli, resimden musikiden anlayan Avrupalı kadın. Çalışmak zorunda kalırsa genellikle şefkatini ve itaatini gösterebileceği meslekleri tercih eden, namusunu koruyabilen kadın” (Ardalı – Büyükcarman, 2020: 769).

‘Hayal’i kurulan kadın, donanımlarına rağmen eril sistemin çarklarına hanel getirmeyen bir kadındır. Kadınlara ilgili yürütülen projede, eğitim bir kadını resim, müzik gibi alanlarda geliştirerek onu estetik yönden zenginleştirmeli ama sorgulama yeteneğinden mahrum bırakmalıdır. Kadın için çalışma hayatı ise ancak zorunlu durumlarda ve namusunu koruma koşuluyla bir seçenek olabilir. Ve bittabi, kadın meslek seçimini itaat edebileceği ve şefkat gösterebileceği meslekler arasından yapmalıdır.

Edebi karakterler aracılığıyla kadına sağladığı geniş hareket kabiliyeti ile dönemin hâkim ideolojisinden farklı kadın karakterler çizerek aktif kadınları erdemsiz gösteren edebiyat ortamında, iyi kadınların hep pasif olmak zorunda olmadıkları, aynı zamanda vatansever ve erdemli olabileceklerini göstererek edebiyata olumlu kadın karakterler kazandıran Halide Edip’in varlığından da bahsetmek gerekir (bkz. Ural, 2020: 719). Halide Edip, kadını aktif bir rol ile kamusal alana çekerek kadını özel alana hapsedip pasifize eden bakışı yıkmaya çalışır. Edebi sahnede, artık hareket kabiliyeti yüksek kadınlar vardır. Ancak Berktaş, bu durumun başka bir tehlikenin ayak sesleri olduğundan bahseder. Berktaş’a göre modern dönem kadın üzerindeki denetleme mekanizmasını bu şekilde arttırmıştır:

“Yeni ulus-devletin ataerkilliği kadınlık metaforundan hem modernleşme amacı açısından hem de milli birliğin ve düzenin istikrarının sağlanması açısından simgesel bir öge olarak yararlanır. Böylece kadınlar, artık hem cemaat merkezli (geleneksel), hem de devlet merkezli (modern) politikaların nesnesi durumuna gelirler” (Berktaş, 2020: 560).

Berktaş’ın tespitine göre kadın eril ideolojiye vatanseverlik özelliği ile eklemlendirilir ve eril ideolojinin devam ettirilmesinde pay sahibi edilir. Kadın daha önce layık görülmediği aktif görevlerin yürütücüsü olarak bir üst aşamaya geçmiş gibi görünebilir ama eşitlik hakkına eriştiği söylenemez. Kadına pay ettirilme şansı verilen bir takım eril görevler, onu politik bir nesne olma hali ile denetlemekten başka bir amaç tanımaz. Bu hali ile Gayatri Chakravorty-Spivak’ın şu sözleri hatırlanmalıdır:

“Madun konuşamaz. Âdet yerini bulsun diye ‘kadın’ın da eklendiği küresel görev listelerinin hiçbir meziyeti yoktur. Temsil yitip gitmiş değerlerdir” (Chakravorty - Spivak, 2020: 113).

Kadınlığın evrensel kaderi temsil edilmektedir. Modern dönemde kadına tanınan haklar, kadını ‘kurtarmış ama özgürleştirmiş mi’ (bkz. Kandiyoti, 2019: 71 – 91) sorusunu akıllara getirir. Kadının tam bir özgürlüğe kavuşamaması, kadın görseleğine dair oluşturulan algıdan da anlaşılabilir. Eril ideoloji kadın üzerindeki projeci niyetini beden ölçüleri, hareket açıları, renk tercihleri gibi birtakım özellikler aracılığıyla sürdürmeye devam eder. Amaç, kadını edilgen kılmaktır. Bora’nın da dikkat çektiği gibi kadınların bedenlerinden kıyafetlerine, saçlarından yürüyüşlerine kadar her şeylerinin işaretlerle yüklü olmasının arka planında, kadınları ‘bakan’lar değil, ‘bakılanlar’ olarak görmek vardır (bkz. Bora, 2021: 161). Bora’nın ‘bakan’ ve ‘bakılan’ ayrımı, görme eyleminde özne ya da nesne ögesini imler. Buna koşut başka bir ayrımı John Berger ‘gözleyen’ ve ‘gözlenen’ ifadelerini kullanarak yapar. Berger’e göre hayatı boyunca erkeğin bakışına maruz kalan kadın, bu bakışla mücadele eder zamanla gelişir; ancak bu durum kadının özsel varlığında bir bölünme yaşamasına neden olur: Kadın içinde erkek karakterinde olan hem bir ‘gözleyen’ yanı hem de kadın karakterinde olan bir ‘gözlenen’ yanı barındırır ve bu yönüyle kadın her eyleminde kendi kendisini denetleyerek kısıtlar (bkz. Berger, 2017: 46 – 47). Kadındaki ‘gözleyen’ yanın, Berktaş’ın aşağıdaki açıklaması doğrultusunda hâkim kültür imgeleriyle donandığı anlaşılabilir:

“Kadınlar, egemen kültürün oluşturduğu ‘kadın imgeleri’ni kendi içlerinde taşırlar ve değişim yolunda ilerlerken yalnızca dışsal baskı ve engellerle değil, kendi içlerinde taşıdıkları bu egemen kültür tanımlarıyla da mücadele etmek zorunda kalırlar” (Berktaş, 2016: 18).

Kadın, üstlendiği sorumluluklar sebebiyle de toplumsal eril insanın hedefindedir. ‘Herkes için her şey olmaya koşullanmış’ (bkz. Estes, 2020: 16) kadın, günümüz kadını betimler. Adichie kadından beklenen bu olağanüstü performansın altında kültürün parmağı olduğunu belirterek altında yatan sebepleri sorgulamaya davet eder (bkz. Adichie, 2021: 19). Kadınların talimatlandırılması, adeta bir arketip tekrarı gibi kültürün derin katmanlarına nasıl bu kadar sızmış olabilir ve tarih, her milletten gelen bu katkıyı eril bir çığ gibi nasıl büyüte büyüte günümüze taşımış olabilir? “Kadını erkeğine bağımlı bir uydu” (Bilal, 2020: 36) yapan bu anlayış, eril niyetli tanımlama eyleminin bir sonucu mudur?

Proje kadınlık kavramı, bu sorgulamalar sonucunda doğar. Proje kadın, herkesin ve -bilhassa erkeklerin- kadınlığa dair fikir yürüttüğü bir kabulden filizlenir. Proje bir müdahale, niyet, tasarı, inşadır. Proje bir şekil verme, istenilen ölçülerde çizme, belirlenen alana hapsedme sürecidir. Eril bakış projeci niyetini, kadınlıkla özdeşleştirdiği edilgen tavırlara yüksek değer atfederek ateşler. Proje kadın, ilk çocukluk yıllarından itibaren yetiştirilir. Kız çocuğunun cinselliği, eğitimi, mesleki hayatı ve evlilik yaşantısı proje kadınlığın müfredatını oluşturur. Sınırlar, proje kadının ilk öğrenmesi gerekenler arasındadır, zira toplumsal tahammül ibresinin kadın için neyi – ne zaman göstereceği öğrenilmelidir. Estes, kız çocukları ile ilgili tasarı ve hayallerin doğumla birlikte başladığını anlatır:

“Birçok kültürde kız çocuk doğduğunda bir beklenti oluşur, belli tipte bir kişi olduğu ya da olacağı, geleneksel bir tarzda davranacağı, ailenin değerleriyle aynı olmasa bile, en azından bu değerlere dayanan ve her hâlükârda dengeyi sarsmayacak olan belli bir değerler kümesine sahip olacağı düşünülür” (Estes, 2020: 194).

Toplum, kız çocuğundan öncelikle çizmeyi aşmamasını bekler. O yüzden toplum, kız çocuğu ile bir an önce taahhüt anlaşması yapmak ister. Projeci kadına yakışır tarzda bedenler, duruşlar, hareketler ve bakışlar konusunda bir eğitim süreci başlar. Öznellik değerinin kısıtlandığını fark etmeyen kadın, projeci ağa takılır ve nesne olmaya rıza göstermiş olur. Josephine Donovan, nesne olma kabulünün, kadın bedeninin saplantılı bir şekilde erkeğin beğenisine göre şekillendirilmesi

sonucuna yol açtığını belirtir (bkz. Donovan, 2019: 258). Kendi benlik algısına göre işlemeyen beden algısı, dışarıdan sürekli baskılanır. Proje kadın, sevmeye odaklanır. Kriterlerin özne tarafından belirlendiği sevmeye eylemine değil, kriterlerin nesne tarafından ancak boyun eğileceği sevmeye odaklanır. Adichie bu konuda ebeveynlere bir uyarıda bulunur: “Ona yalnızca sevilen veya sevmeyen bir nesne olmadığını, aynı zamanda seven veya sevmeyen bir özne olduğunu öğret” (Adichie, 2021: 57).

Kültür, kadına sevilmenin ihtiyaçları için elzem olduğunu öğretir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile de ilişkili olan bu yapay ihtiyaç, kadının ‘hayır’ deme becerisi geliştirememesine neden olur. Dolayısıyla proje kadın, attığı herhangi bir adımda gerçek bir karar alıcı değildir. Proje kadın, doğallaştırılmış bir eylemsizlik sahasından yükselir. Kendi katılımı olmadan alınan her kararın kendi yararına olduğuna inanır. Kadınların katılımı olmadan üzerine söylenen konuların başında, cinsellik gelir. Proje kadın, cinsellik konusunda evlilik öncesi ve sonrası denetleyicilere maruz kalır. Deniz Kandiyoti, kız çocuklarının cinselliğinin ebeveynleri haricinde kardeşleri ve komşular dahil olmak üzere uzak ve yakın bütün akrabalar tarafından denetlendiğini anlatır (bkz. Kandiyoti, 2019: 80). Proje kadın, en başından itibaren cinsel açıdan topluma karşı sorumlu tutulur. Kendi katılımı olmadan çerçevesi belirlenen, fakat kendi yararına oluşturulduğuna inandırılmaya çalışılan bir kimliği sahiplenmesi istenir. Güçlü bir erkeklik için, proje kadın oluşturmak öncüdür. Serpil Sancar, erkeklik inşasının bürokrasi ile, arkadaş grupları arasındaki kültürel dinamikler ile, kadın – erkek ilişkilerindeki randevu kalıpları ve hatta taciz konuları ile yakından ilgili olduğunu anlatır (bkz. Sancar, 2016: 40). Kadına yönelik projeci niyetin arkasında, güçlü bir erkeklik inşası vardır. Eril zihniyet, kadını zayıflatarak erkeği güçlendirmenin yolunu proje kadını inşa ederek bulur.

Kadını, proje olmaktan kurtaracak olan Rollo May’in bahsettiği türden bir cesarettir: Yaratıcı cesaret “yeni bir toplumun inşasında yeni biçimlerin, yeni sembollerin, yeni modellerin bulunması”dır (May, 2016: 49). Yeniyi ortaya koymadan önce bir fark edişin yaşanması gerektiği açıktır. Var olanın nasıl bir niyetle hüküm sürdüğünü önce anlamak, ardından zihni yeniliğe hazırlamak gerekir. Ancak yeninin, mevcut dil ve sistemlerle ortaya konamayacağına da hazır olmak gerekir. Hatta projeci niyetlerden rahatsız olma mekanizmalarını harekete geçirmiyorsa eğitim dahi sorgulanmaya açık hale gelir.

2. Öz Kadın

Kadınlık üzerine tarih boyunca söz söylenmesi, tanımlama girişimleri eril bir ideolojinin sonucu olarak kadını, proje kadına dönüştürme niyetini barındırır. Wiesner – Hanks bu niyetin öznesinin, tarihi kayıt altına alan eğitilmiş erkekler olduğunu söyler (bkz. Wiesner – Hanks, 2020: 142). Tarihe düşülen notlarla kadın, eril işlevlere optimum şekilde hizmet edeceği şekilde ataerkil – estetik müdahalelerden geçirilir. Önemli olan nüvede neyin yattığı değil, ideal kadın normlarının ne olduğudur. Erilin hayalindeki ideali, kadından kendi gerçeği olarak benimsenmesi istenir. Tarihi kaydedenler, ideal kadın normlarını belirlerken esasında bir erkeklik biçimini de stratejik olarak belirler. Sancar, kendi kendisini yoktan var eden, tek başına başarmış erkek mitinin tarihin en popüler hikayelerinden birisi olduğunu yazar (bkz. Sancar, 2016: 56 – 57). Erkeklik, başarı ile kolayca özdeşleştirilirken kadının anlamı ideal koşullara göre yeniden üretilir. Öznellik haklarına müdahale olan bu yeniden üretim süreci, kurmaca bir kadın gerçeği inşa etmeye çalışır. Eril kurgu düzeninin bozulması, kadının kurmaca gerçekliğin farkına varmasından geçer. Bu noktada Donovan, dünya ve gerçeklik eril bakış açısından düzenlendiği için kadınlara dünyayı söküp yeniden kurmaları tavsiyesinde bulunur (bkz. Donovan, 2019: 264). Feminist bir kazanım olarak

kadının dünyasının yeniden kurulması, akıllara ekonomik özgürlüğü getirir. Ancak Simone de Beauvoir için bu kazanım da masaya yatırılmayı hak eder. Çünkü ekonomik özgürlük, kadın evrimi için önemli bir etken olsa da toplumsal ve kültürel anlamda bir değişiklik olmadığı sürece yeni kadın ortaya çıkmayacaktır (bkz. Beauvoir, 2019: 443). Beauvoir, ekonomik özgürlüğün kazanılmasının kadını güçlendirdiğini kabul edip bu kabule bir ‘fakat’ eklemekten geri durmaz. Yeni kadın, topyekûn bir değişimle ortaya çıkacaktır. Estes kurtuluş yolunu, ‘Vahşi Kadın’ arketipi aracılığıyla sunar. Estes’e göre sağlıklı bir kadın ile kurt arasında yakın bir ilişki kurulabilir. Kadın kendi konumunun bilincinde olduğu sürece bir kurt gibi diri ve sağlıklıdır; ancak vahşi doğasından ayrıldığında kişiliği zayıflar ve güç kaybeder (bkz. Estes, 2020: 25).

Feminist bir çıkışla, kurtuluş yolu önerisi olarak yeni bir kavram önerisi yapılabilir: öz kadın. Öz kadınlık kavramı, eril tanımlamaların maruziyetindeki kadını kurmaca gerçeklik karşısında yaşadığı şaşkınlık ve çaresizlikten kurtarmak için ortaya atılmış bir kavramdır. Öz kadın; kadının projeci hiçbir bakışa razı olmaması, gerçekliğini oluşturması için içsel değerlerinin yeterli olması, öznelik değerinin kısıtlanmamasıdır. Yaşamı eril kalemlerce çizilen proje kadının, artık dışarıya kulak vermeden kendi kendisini organize edebilmesidir, öz kadınlık. Güçsüz bırakmak ve güçsüzlüğe alıştırmak üzere oluşturulmuş her normu sorgulamaktır.

Normun dışına çıkan kadın, eril proje gereği toplumsal olarak dışlanır ve yaptırımlar ile karşılaşır. Psikolojik olarak yıldırılmaya çalışılan kadın, toplumsal kabuller ağında övgülerle karşılaşmasa da esasında gerçek benliğini aldatmamıştır. Öz kadın, özsel muhakemesine değer verir. Yerleşik algıya tutunmaya çalışmaz. Ancak güç kazandıkça onu sevmeyen erkek ve kadınlarla karşılaşır (bkz. Adichie, 2021: 37). Güç kazanan kadından korkulur. Proje kadına, güç yakıştırılmaz. Öz kadın ise güçlendikçe tehlikeli olarak algılanır. Normun dışına çıktığı için sapkın kabul edilir. Doğru yola çekmek, bir nevi tehlikeyi bertaraf etmek için kadın genellikle cinselliğinden uzaklaştırılır, bacılaştırılır ya da ona kutsal analık tavrı atfedilir (bkz. Şen – Sönmez, 2020: 742). Kadın, rollerini yerleşik algı uyarınca yaşarsa tehdit unsuru olmaktan çıkar. Toplumsal yaşayış, kadının kendi iç sesini dinlememesi üzerine kuruludur. Bu fark edişle ilgili olarak Suat Derviş romanlarını inceleyen Ural, bir soru yöneltir: “Bir kadının kendini sevmesi mümkün müdür? Ve kadınlar kendilerini severse ya da kendileri olmaya kalkışırsa, toplum sahiden de yıkılır mı?” (Ural, 2020: 724).

Kadın ve benliği arasındaki yolların tıkanık kalması, toplumsal bir engellemedir. Kendisini doğru okuyamayan kadın, özsel kapasitesinden bihaber yaşar. Yaşam boyu kurulan yanlış bağlanmalar, aşağılanmalar kapasitenin iyi yönetilememesinin sonucudur. Kadın hayat boyu ne istediğini tam olarak bilememesi açısından toplumsal bir mizah unsuru haline getirilir ancak özünde ne istediğini bilmesi gerektiğine dair duyduğu inanç, bizzat toplumdaki toplum tarafından zayıflatılır ve kadın kendi varoluşunu üstlenemez. Eril aklın normları doğrultusunda adımlar attıkça proje kadınlığa yaklaşır, normlardan sıyrılıp özsel kapasitesi ile bağlantı kurdukça öz kadın olma yolunda ilerler. Bir metafor kullanmak gerekirse artık sonsuz ucunda öz kadınlığın olduğu ve eksi sonsuz ucunda proje kadınlığın olduğu bir sayı doğrusu, proje kadın ve öz kadın kavramlarını görsel olarak aydınlatılabilir. Sayı doğrusunun eksi sonsuz uç tarafındaki proje kadınlığa doğru adım atıldıkça toplum ile uyum artar ve kadın sosyal olarak destek görür. Ancak sayı doğrusunun artı sonsuz uç tarafındaki öz kadınlığa doğru adım atıldıkça toplumsal normlardan sapılır ve kadın sosyal olarak dışlanır. Sayı doğrusunda hareket kabiliyeti, proje kadınlık yönünde yüksek iken; öz kadınlık yönünde güçlülük ilerlenir. Çünkü aydınlatılmış, engebeleri ortadan kaldırılmış, ışıklandırılmış yol, proje olmanın yoludur. Toplum, üzerinde yürünmesi istenilen yolları aydınlatır, bu güzergâh ile ilgili kolaylıklar sunar. Tam tersi bir durum feminist bir uyanışı gerektirir. Sara Ahmed “Hangi

yolların muhafaza edildiğine veya açık tutulduğuna meydan okuyan bilgi, bizzat engellenen bilgi olabilir” (Ahmed, 2020: 134) der. Feminizm, engellenen bilgileri çözümler. Yolların haritasını çıkarır. Aydınlatılan yolların aydınlatılma gerekçesini, karanlık bırakılan yolların karanlıkta bırakılma gerekçesini sunar. Donatıldığı eril kodlarla düşük benlik farkındalığı yaşayan proje kadın, feminist öğretisi ile bağlantı kurdukça tersi bir istikamette ilerleyecek ve toplumsal destek görmeye ihtiyaç duymadan, salt özsel kapasitesinden kaynaklı cesaretle kararlar alacaktır.

Eşitlik terazisinde bulunan elementler açısından öz kadınlık ve proje kadınlık birbirinden farklılaşır. Proje kadınlığın terazisinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklı bütün roller, sorumluluklar ve yükler vardır. Öz kadının eşitlik anlayışı ise koşullar çerçevesinde gelişmez. Adichie'nin eşitlik anlayışı, öz kadının eşitlik şiarıdır denilebilir: “Eşit ölçüde önemliyim. ‘Eğer şöyle olsaydı’ önemli olurdu değil. ‘Şöyle olduğu sürece’ önemli olurdu değil. Eşit ölçüde önemliyim. Nokta” (Adichie, 2021: 13 -14).

Feminizmde uyanış deneyim etrafında gerçekleşir. Kadın deneyiminin bilgisi ile fark edişini yaşar ve feminist katkısını sunar. Dolayısıyla deneyim, proje kadının değil, öz kadının rehberidir. Çünkü proje kadın için sözde bütün deneyimler yaşanmış, her şey denenmiş ve onun için bütün doğrular önceden belirlenmiştir. Oysaki Ahmed'in belirttiği gibi “Feminizm bir kendin – yap'tır; bir kendini birleştirme biçimi”dir (Ahmed, 2020: 46). Deneme cesareti, herkesin kendisi adına attığı, karar aldığı ve sonuçlarını yaşadığı bir özgürlük platformu açığa çıkarır. ‘Kendin-yap’ biçimi, aynı zamanda kendi adını koymadır. Berktaş'ın belirttiği üzere “Adı olmayan hiçbir şey var olamaz; ad, var oluş demektir” (Berktaş, 2016: 52) ise kadınlar var oluşlarının ilk şartı olarak tanımlanmamayı hak eder. Öz kadın olmak, norm kabul edilene bilinç ve dikkatle yaklaşarak mümkün olacaktır.

Sonuç

Tarih ilk yazılı kaynaklarından itibaren kadını şekillendirmeye çalışır. İdeal kadın davranışlarının nasıl olacağı ile ilgili ilk belirlemeler uzak geçmişten itibaren kayıt altına alınmış ve bununla ilgili zihinlerde bir şablon oluşturulmaya çalışılmıştır: Kadın toplumsal statüsünün geride olacağına razı, merhameti ile herkes için her şeyi yapmaya hazır, hem kendini feda edecek kadar cesur hem de haksızlık karşısında sinecek kadar korkak olmalıdır. Toplum kadını ancak bu koşullarda yüce bir konuma erişir. Ayrıca toplumsal hafızada ailesinin bakım işlerini üstlenen fakat kendi bireysel özgürlüğünün ayrılmaz bir parçası olan bedeni ile ilgili söz söyleyemeyen bir kadın vardır. Yüzyıllar içerisinde edindiği sosyal ve politik haklar dahi kadını mahkumiyetinden tamamen kurtaramamıştır. Toplum bir kadına sürekli yapabileceklerinin ve yapamayacaklarının sınırlarını hatırlatarak iyi bir kadın ve kötü bir kadın şablonu oluşturulmaya mütemediyen devam eder. Çalışma bu minvalde feminist çalışmalara bir öneri olarak iki kavram sunar: proje kadın ve öz kadın.

Proje kadınlık, kadınlığa dair yapılan sayısız tanımlamaların bir niyet barındırdığını bildirir. Amaçsız hiçbir proje olmayacağı gibi tanımlamalar da yönlendirme, şekil verme ve bir inşa etme amacı güder. Dolayısıyla tanım, bir inşadır. Proje kadınlık, eril inşadan yükselir. Proje kadına, tanımlamalarla ilkin sınırlar öğretilir. Toplumun tahammül ibresinin ne olduğunu proje kadın bilmelidir, zira sonuçları kötü olabilir. Bu uğurda proje kadın sürekli beğenilir olmanın detaylarını kovalar. Sevmenin öznesi değil, sevilmenin nesnesi olur. Varlıksal sorumluluğundan git gide uzaklaştırılır ve güçlü bir benlik algısı kuramaz. Öz kadın ise tam tersi bir yolda güçlü bir benlik algısı ile hareket eder. Toplum proje kadını ne kadar destekliyorsa öz kadını o kadar reddeder. Çünkü öz kadın toplumsal algıyı kabul etmez, tanımlamaları sorgular. Öz kadın bu davranış

biçiminin faturasını sosyal dışlanma ile ödese de içsel sesi ile çatışma yaşamadan bir hayat sürdürdüğü için gerçek mutluluğu tadarak ödülüne kavuşur.

Proje kadınlık ve öz kadınlık kavramsal olarak sadece toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden yükselmez. Aynı zamanda Jung'un kolektif bilinçdışının malzemesi olarak gördüğü arketiplerden de beslenir. 'Anima/animus', 'persona', 'gölge' ve 'ben' arketipleri, tarihin ilk çağlarından beri toplumların yaşayış ve inanışlarına göre donanarak zihinsel kodları oluşturur. Toplumların yaşayış ve inanışlarının eril iktidarın tahakkümünde şekillendirildiğinin feminist aydınlanma ile belirlendiğini hatırlatmak gerekir. Dolayısıyla proje kadınlık salt bir cinsiyet eşitsizliğinin sonucu değil, kolektif bilinçdışına nakış nakış işlenmiş arketiplerin de bir sonucudur. Sayı doğrusu metaforu üzerinden proje kadınlık ve öz kadınlık kavramları şöyle aydınlatılabilir: Artı sonsuz uçta toplumsal beklenti ağına takılmayan bir öz kadın ve eksi sonsuz uçta toplumun beklentilerine göre yaşam süren bir proje kadın vardır. Proje kadın, erkeğin psişik düzlemdeki kadın yönüne işaret eden animanın azalarak kadın ve erkeğin iletişim sorunu yaşadığı toplumlarda görülür. Ayrıca toplumsal duruşunu eril kodların baskısı ile yapan erkeğin personasının şişmesi ile erkek, kadın gerçekliğine yabancılaşarak proje kadını yaratır. Tezat bir imge olarak öz kadın ise, toplumsal herhangi bir yükü bireysel yol haritasına dahil etmez. Öz kadınlık, bir uyanış halidir. Bu noktada gölge arketipinin rolü büyüktür. Çünkü kadının karanlık yönü olarak işaretlenen gölge nitelikler, kadının uyanışının bir anahtarıdır. Kadın toplumsal kabullere karşı takındığı uyumsuz hali ile gölgesi ile bağlantıya geçer ve sorgulamalar yapar. Öz kadın, eşit ve saygın bir yaşama feminist bir yöntemle varır.

Kaynakça

- Adichie, C. N. (2021). *Feminist Manifesto*, İng. çev. Begüm Kovulmaz, 5. Baskı, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul.
- Ahmed, S. (2020). *Feminist Bir Yaşam Sürmek*, çev. Beyza Sumer Aydaş, 2. Baskı, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Ardalı – Büyükerman, D. (2020). 'Aşkımın Mezarı' Yahut Popüler Edebiyatın Köşe Taşı Kadın Yazarlardan Feminist Söz Çıkar mı?', (içinde) Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Feminizm, Cilt: 10, (Editörler: Feryal Saygılıgil, Nacide Berber), İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 766 – 774.
- Aykut, E. (2020). *İfratla Tefrit Arasında Müslüman Osmanlı Kadınları ve Feminizm*, (içinde) Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Feminizm, Cilt: 10, (Editörler: Feryal Saygılıgil, Nacide Berber), İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 56 – 67.
- Beauvoir, D. S. (2019). *İkinci Cinsiyet: Yaşanmış Deneyim*, Cilt: 2, çev. Gülnur Savran, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Berger, J. (2017). *Görme Biçimleri*, çev. Yurdanur Salman, 24. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul.
- Berktaş, F. (2016). *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, 6. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul.
- Berktaş, F. (2018). *Tarihin Cinsiyeti*, 6. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul.
- Berktaş, F. (2020). 'Dünden Bugüne 'Nafile Biraderlik Sözleşmesi'', (içinde) Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Feminizm, Cilt: 10, (Editörler: Feryal Saygılıgil, Nacide Berber), İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 560 – 578.
- Bilal, M. (2020). 'Osmanlı Ermeni Feminizmi: Zabel Asadur'un Nesi Radikaldi?', (içinde) Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Feminizm, Cilt: 10, (Editörler: Feryal Saygılıgil, Nacide Berber), İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 33 – 42.

- Bora, A. (2021). *Feminizm Kendi Arasında*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Chakravorty – Spivak, G. (2020). *Madun Konuşabilir mi?*, çev. Emre Koyuncu, Dipnot Yayınları, Ankara.
- Donovan, J. (2019). *Feminist Teori*, çev. Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek, Fevziye Sayılan, 12. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Estes, C. P. (2020). *Kurtlarla Koşan Kadınlar*, çev. Hakan Atalay, 46. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Geçtan, E. (2017). *Psikanaliz ve Sonrası*, 16. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul.
- Jung, C. G. (2020). *Ruh: İnsan Sanat Edebiyat*, çev. İsmail Hakkı Yılmaz, 3. Baskı, Pinhan Yayınları, İstanbul.
- Kandiyoti, D. (2019). *Cariyeler Bacılar Yurttaşlar*, çev. Aksu Bora vd., 6. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul.
- May, R. (2016). *Yaratma Cesareti*, çev. Alper Oysal, 3. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul.
- Mathieu, N. C. (2015). *'Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet'*, (içinde) Eleştirel Feminizm Sözlüğü (Hazırlayanlar: Helena Hirata vd.), çev. Gülnur Acar – Savran, Dipnot Yayınları, Ankara, ss. 76 – 86.
- Sancar, S. (2016). *Erkeklik: İmkânsız İktidar*, 4. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul.
- Şen – Sönmez, Ü. (2020). *'Bir Leyla Erbil Portresi ya da Hiçbir Kavme Dâhil Olmayan Bir 'Öteki'*, (içinde) Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Feminizm, Cilt: 10, (Editörler: Feryal Saygılıgil, Nacide Berber), İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 738 – 745.
- Timuroğlu, S. (2019). *'Anlatılan Bizim Hikâyemiz Değil'*, (içinde) Gaflet (Hazırlayanlar: Sema Kaygusuz, Deniz Gündoğan İbrişim), Metis Yayınları, İstanbul, ss. 63 – 79.
- Ural, T. (2020). *'Erken Cumhuriyet Dönemi Romanında Feminist Söz'*, (içinde) Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Feminizm, Cilt: 10, (Editörler: Feryal Saygılıgil, Nacide Berber), İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 715 – 730.
- Wiesner – Hanks, M. E. (2020). *Tarihte Toplumsal Cinsiyet*, çev. Meral Çiyan Şenerdi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Çatışma beyanı

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal kuruluş ile ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.